

А.А. Хожаниязова *

доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Мамун университеті, Үргеніш, Өзбекстан

***Корреспондент авторы:** aygul1671@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-3916-6302>

ЛИНГВОӘДИСНАМА ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТЕОРИЯЛАР: МӘНІ, ПӘНІ ЖӘНЕ МІНДЕТТЕРІ

Түйін

Мақалада лингвоәдіснама лингвистика мен тілдерді оқыту әдістемесінің тоғысындағы ғылыми білімнің кіріктірмелі саласы ретінде қарастырылады. Онда лингвоәдіснаманың мәні, пәні мен міндеттері, сондай-ақ болашақ мұғалімдердің тілдік болмысы мен кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы рөлі ашып көрсетіледі. Мақалада оқыту әдістемесінің дамуына ықпал еткен негізгі лингвистикалық теориялар талданады: Ежелгі Шығыс пен Антика дәуірі грамматикалық дәстүрлерінен бастап Ф. де Соссюрдің құрылымдық лингвистикасы мен В. фон Гумбольдтың тіл философиясына дейінгі ғылыми көзқарастар қарастырылады. Педагогикадағы тілдің философиялық және танымдық негіздерінің маңыздылығы атап өтіледі. Автор лингвоәдіснаманың тілдік материалды саналы түрде таңдауға, тиімді дидактикалық үлгілерді жасауға және әртүрлі ғылымдардың білімдерін біріктіруге мүмкіндік беретінін көрсетеді. Қазіргі лингводидактикалық кеңістікте лингвоәдіснаманың өзектілігі жоғары екендігі туралы қорытынды жасалады.

Кілттік сөздер: лингвоәдіснама, лингвистика, әдістеме, тіл білімі, оқыту, теория, құзыреттілік, тіл

Кіріспе

Қазіргі заманғы филологиялық білім беру тұтас тілдік тұлғаны қалыптастыруға септігін тигізетін пәнаралық тәсілдерге жиі жүгінеді. Осы тұрғыда тіл білімі мен тілдерді оқыту әдістемесінің тоғысуы – **лингвоәдіснама** ерекше маңызды. Бұл ғылыми тәсіл студенттердің тек тілдік қана емес, сонымен қатар әдістемелік құзыреттілігін де тиімді дамытуға, олардың педагогикалық қызметке кәсіби дайындығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиетке шолу

Ғылыми әдебиеттерге шолу В.В. Бабайцева, Ю.Н. Караулов, Н.Ф. Бориско және Т.В. Меркурьеваның еңбектерін қамтиды. Бұл жұмыстарда тілдерді оқыту тәсілдері лингвистика тұрғысынан қарастырылған. Сонымен қатар, В. фон Гумбольдт, Ф. де Соссюр және И.А. Бодуэн де Куртенэнің идеялары теориялық лингвистиканың іргетасын қалаушылар ретінде зерделенеді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу ғылыми дереккөздерді теориялық талдау әдісіне, сондай-ақ салыстырмалы-тарихи және жүйелі тәсілдерге негізделген. Лингвистикалық теориялардың даму барысын зерттеуде ретроспективті әдіс қолданылады. Ал контент-талдау арқылы лингвоәдіснаманың ғылыми пән және педагогикалық құрал ретіндегі негізгі құрамдас бөліктері анықталады.

Нәтижелер және талдау

Лингвоәдіснама термині (латынша *lingua* – тіл және грекше *methodos* – зерттеу әдісі) тілдік теориялар мен әдіснамалық тәсілдерге сүйене отырып, тілді оқыту заңдылықтарын зерттеуге бағытталған пәнаралық білім саласын білдіреді.

В.В. Бабайцеваның пікірінше, лингвоәдіснама – педагогикалық лингвистиканың бір саласы. Ол тілдің құрылымы мен сөйлеудегі қызметін лингвистикалық тұрғыдан түсіну негізінде тілді оқытудың мазмұны мен әдістерін зерттейді [1].

Ю.Н. Караулов лингвоәдіснама аясында білім алушының тілдік тұлғасына білім берудің объектісі әрі субъектісі ретінде ерекше мән берілетінін атап өтеді [2]. Лингвоәдіснаманың пәні – тілді жүйе, қарым-қатынас құралы және ойды жеткізу құралы ретінде оқыту. Оның негізгі міндеттеріне мыналар жатады:

- тілдік құбылыстарды оқытудың ең тиімді әдістерін анықтау;
- лингвистикалық талдау негізінде әдіснамалық үлгілерді әзірлеу;
- оқытуда танымдық, коммуникативтік және іс-әрекеттік тәсілдерді біріктіру.

Лингвоәдіснама тіл деңгейлерінің (фонетика, морфология, синтаксис, лексика, стилистика) өзара байланысын және олардың дидактикалық түсіндірмесін, оқыту тәсілдерін, жаттығулар мен тапсырмалар түрлерін зерттейді.

Лингвоәдіснаманың негізін құрылымдық, функционалдық, танымдық лингвистикалық теориялар, сонымен қатар сөйлеу әрекетінің теориясы құрайды. Әдістемелік жағынан оқыту қағидаттары, сабақ үлгілері мен құзыреттіліктерді қалыптастыру стратегиялары қамтылады.

Н.Ф. Бориско лингвоәдіснаманың тек лингвистикаға сүйеніп қана қоймай, педагогикалық маңызы бар лингвистикалық білімге деген сұранысты қалыптастыру арқылы оған өз әсерін тигізетінін атап көрсетеді [3].

Лингвоәдістеме тілдік материалды барынша саналы түрде таңдауға, дидактикалық құралдар мен оқыту технологияларын жасауға мүмкіндік береді. Ол болашақ филолог-мұғалімдерді даярлауда маңызды рөл атқарып, оларға ғылыми білімді педагогикалық тәжірибеде қолдануға көмектеседі.

Т.В. Меркуриева атап өткендей, шығармашылық тәсіл сөйлеу әрекетін жандандыруда және тілді үйренуге деген ынтаны қалыптастыруда ерекше маңызды [4].

Сонымен, лингвоәдістеме теориялық тіл білімі мен тілді практикалық оқыту әдістемесін біріктіретін перспективалы сала болып табылады. Ол оқушылардың сөйлеу, тілдік және коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға бағытталған тиімді оқыту модельдерін құруға негіз болады.

Енді лингвистикалық теорияларға арнайы тоқталайық. Лингвистика танымдық ғылымдармен қатар, өзінің тарихында философиямен үнемі тығыз байланыста болған адамзат білімінің бір саласы болып табылады – бұл пәннің өзіндік табиғатына байланысты. Тіл – абстрактілі, жалпылама ойлаудың және адам танымының рационалды кезеңінің маңызды шарты.

Түрлі философиялық мектептер лингвистикалық ойлауға әсер етеді. Әрбір тіл маманы саналы немесе бейсаналы түрде тілді зерттеуде болмыс пен таным заңдылықтарының белгілі бір философиялық тұжырымдамасына сүйенеді.

Бізге белгілі ең көне грамматика – Панинидің грамматикасы (б.з.д. IV ғасыр). Сауатсыз, бірақ данышпан үнді ғалымы санскрит тілінің таңғажайып толық сипаттамасын ауызша түрде ұсынды. Ғасырлар өткен соң оның ілімі жазбаға түсіріліп, кейіннен кең көлемде түсіндірмелер жазылды.

Ежелгі Қытайда иероглифтерді қолдану грамматикаға деген қажеттілікті азайтты. Б.з.д. V ғасырдың өзінде-ақ көне жазбалардағы күрделі иероглифтердің түсіндірмелері пайда бола бастады. Олардың қатарына тіл мен шындықтың арақатынасы туралы мәселенің алғашқы тұжырымдамалары кірді. Б.з.д. 3 ғасырда иероглифтің (атаудың) жеке адамның қасиеттеріне сәйкестігі немесе сәйкессіздігі идеясына негізделген «атауларды түзету» ілімі пайда болды. Дұрыс есім таңдау бақытты өмірді қамтамасыз етеді деп саналса, қате таңдау жанжалға әкелуі мүмкін деп есептелді. Сюй Шэнь (I ғасыр) иероглифтің құрамдас бөліктерін графикалық және фонетикалық элементтер (соның ішінде үн ырғағы) деп анықтап, түбір-буындық құрылым ұғымының негізін қалады. XI ғасырға қарай фонетикалық кестелер құрастырылып, XVIII ғасырға қарай 47 035 иероглиф пен 2 000 нұсқадан тұратын сөздік жасалды.

Ежелгі Грекияда тіл білімі философия шеңберінде дамыды. Софистер мектебі негізгі сұрақты қойды: «Тіл табиғи нәрселерге сәйкес келе ме, әлде қоғамдық келісімдерге ме?»

Аристотель сөз таптарының алғашқы жіктемесін енгізіп, зат есім мен етістікті анықтады. Стоиктер мектебі бұны грамматикалық септік ұғымын енгізу арқылы кеңейтті. Кейінірек, грамматиканың негізгі ұғымдарын александриялық мектеп (б.з.д. II ғасыр - б.з. III ғасыры) жүйеледі. Ежелгі Рим ғалымдары грек грамматикалық үлгілерін латын тіліне бейімдеп, нәтижесінде Донат пен Прискианның грамматикалары (б.з. IV ғасыры) пайда болды.

Ортағасырлық Еуропада латын тілі мәдениеттің жалпыға ортақ тілі болды. Модистер мектебі (XIII-XIV ғасырлар) латын грамматикасын сыртқы әлем мен адам ойының арасында орналасқан деп қарастыратын ойша құрылған үлгіні жасады. Жаратылған әлем тереңдікке ие болғандықтан, тілдің оны сипаттап қана қоймай, түсіндіруі де керек болды. Модистер тек теориялық жұмыстармен ғана айналысып қоймай, синтаксистік терминологияны қалыптастыра бастады. Оны кейін француз ғалымы Петрус Рамус (1515-1572) жүйеге келтірді. Оған сөйлем құрамдас бөліктерінің қазіргі жүйесі: бастауыш – баяндауыш – толықтауыш тиесілі.

Порт-Рояль грамматикасы лингвистикалық ойдың шыңдарының бірі болды. Оның авторлары – француз ғалымдары Антуан Арно (1612-1694) және Клод Лансело (1615-1695) – өздеріне дейінгі ойшылдардың келешегі зор идеяларын сезімталдықпен қабылдап, шығармашылықпен дамытты. Олар пікірлес зиялылар тобында жұмыс істеді. Негізгі мақсаттары білім беру болғанымен, ғылыми зерттеулермен терең айналысып, нәтижесінде түсіндірмелі лингвистикалық теория жасады. Олардың іргетасы Модистер мен Рене Декарттың рационализміне негізделген еді.

Олардың көзқарасы бойынша, тіл – ойды талдаудың әмбебап құралы, себебі ойлау әрекеттері грамматикалық құрылымдар арқылы көрініс табады. Грамматиканың негізгі бірліктері болып табылатын сөздер бір мезгілде дыбыс және ойдың көрінісі болып саналады. Ойлар өз кезегінде бейнелеу, пайымдау және қорытындылау болып бөлінеді. Бейнелеулер зат есімдерге, есімдіктерге және артикльдерге; пайымдаулар етістіктерге, етістік формаларына, жалғаулықтарға және одағайларға сәйкес келеді. Қорытындылар байланысқан сөйлеудің (мәтіннің) құрылымын құрайды.

Арно мен Лансело екі іргелі деңгей – логика мен грамматиканың өзара байланысын зерттеді. Логика категориялар жүйесі ретінде көрсетілсе, грамматика жалпы ғылым және нақты өнер болып бөлінеді. Логика грамматикаға терең мағына береді, ал грамматика өз кезегінде ойдың беткі (лексикалық, синтаксистік, т.б.) құрылымын көрсетеді. Осы өзара толықтырушы қатынас тілдік болмыстың негізін құрайды.

XVIII ғасырда тілдің тарихи дамуы тақырыбы қайта маңызды бола бастады. Философтар мен ғалымдар Вавилон мұнарасы туралы библиялық әңгімеге қанағаттанбайтыны анық көрінді. Адамдар сөйлеуді қалай үйренді? Ғалымдар тілдің шығу тегіне қатысты әртүрлі теориялар ұсынған: олар оны еліктеуден, еріксіз айқайдан, тіпті Ж.-Ж. Руссо атап көрсеткендей, «құжымдық келісімнен» туындаған деп түсіндіреді. Ең жүйелі теорияны француз философы Этьен Бонно де Кондильяк (1714-1780) ұсынды. Ол қарым-қатынастың бастапқы құралы ым-ишара белгілері болды деп санады, оларды алғашқыда дыбыстар тек толықтырып отырды. Кейінгі кезеңдерде дыбыстық белгілердің маңызы артып, табиғи (еріксіз шыққан) одағайлар біртіндеп бақыланатын артикуляция деңгейіне дейін жетілді.

Философтардың көптеген идеялары қызықты әрі тарихи рухқа толы болғанымен, олардың бәріне ортақ бір кемшілік болды: нақты зерттеулерді елемейтін жорамал пайымдаулар. Бұл шектеуді еуропалықтар санскритті ашқаннан кейін жеңе бастады (сэр Уильям Джонс, 1786). Бұл еуропалық тілдерді ежелгі үнді тілімен жүйелі түрде салыстырған салыстырмалы кезеңнің басталуы еді. Санскрит пен грек тілінің, сондай-ақ басқа да еуропалық тілдердің ұқсастықтары айқын болды, сөйтіп Джонс санскрит бастапқы тіл болуы мүмкін деген болжам ұсынды. Алайда, бұл теория кейін XIX ғасырдың ортасында теріске шығарылды.

Салыстырмалы тіл білімінің орталықтары XVIII ғасырдың соңы мен XIX ғасырдың басында ғылыми мектептер пайда болған Германия мен Дания болды. 1816 жылы неміс тіл

білімпазы Франц Бопп (1791-1867) салыстырмалы-тарихи әдістің қағидаларын нақты тұжырымдап, оларды бірнеше үндіеуропалық тілдерді талдауға қолданған кітабын жариялады. Ол салыстыруды тұтас сөздер арасында емес, олардың құрамдас бөліктері – түбірлері мен жалғаулары арасында жүргізу керектігін ұсынды. Лексикаға емес, морфологияға назар аудару өнімді тәсіл болып шықты.

Дат тіл білімпазы Расмус Раск (1787-1832) дыбыстардың жүйелі сәйкестік принципін жасап, сөздік қорды әртүрлі санаттарға жіктеді. Ғылымға, білімге, сауда-саттыққа қатысты сөздер көбінесе кірме болғандықтан, оларды салыстыруға жарамсыз деп тапты. Керісінше, туыстық атаулар, есімдіктер мен сан есімдер тілдерде терең тамыр жайған және салыстырмалы зерттеулерге әлдеқайда қолайлы болды. Негізгі және жанама лексика арасындағы айырмашылық салаға елеулі үлес қосты.

Тағы бір маңызды тақырып – жеке тілдердің және олардың тілдік отбасыларының тарихи дамуы болды. Якоб Гримм (1785-1863) өзінің «Неміс грамматикасында» герман тілдерінің тарихын олардың ең көне түрлерінен бастап сипаттады. Александр Христофорович Востоков (1781-1864) ескі славян жазуын зерттеп, фонетикалық мәні әлдеқашан ұмытылған екі ерекше әріп – мұрын дауыстыларының құпиясын ашты.

Әрбір тіл тұтастай дамып, халықтың рухын бейнелейді. Әлемдік тіл білімінің негізгі тұлғаларының бірі неміс ғалымы Вильгельм фон Гумбольдт (1767-1835) болды. Ол адам тілінің табиғатын зерттеуге қызығушылық танытып, оның ізденістері философиялық ойлармен тығыз байланысты болды. Гумбольдт кез келген тілге қолдануға болатын тіл дамуының үш сатылы үлгісін ұсынды. Бірінші кезеңде тіл өзінің барлық қарапайымдылығымен – бөлшектер түрінде емес, толық және дербес жүйе ретінде пайда болады. Екінші кезеңде тілдің құрылымы жетіледі, бұл үдеріс те бірінші кезеңдегідей тікелей бақылауға келмейді. Үшінші кезеңде тіл «тұрақтылық күйіне» жетеді, одан кейін түбегейлі өзгерістер мүмкін болмайды. Тіл зерттеушілері тілдерді әрдайым осы кезеңде кездестіреді, бұл әр этникалық топта әртүрлі болады.

Гумбольдттың пікірінше, тіл жеке адамдардың саналы әрекеттерінен алшақ тұрады. Керісінше, ол – халықтың өздігінен туындайтын және дербес күші. Ұлттың халық рухы оның тілінде барлық сөздік көріністерін басқаратын үздіксіз ұжымдық әрекет ретінде өмір сүреді. Бұл тілдік күш адамдардың әлемді қабылдауы мен түсінуін қалыптастырып, ойлаудың ерекше тәсілдерін туғызады. Барлық деңгейде – дыбыс, грамматика және сөздік қор – тілдік формалар шикі материалға реттелген құрылым береді. Мұндай шығармашылық әрекет барлық ұрпақтар бойы үзіліссіз жалғасады.

Осылайша, Гумбольдт тіл біліміне жаңа идеологиялық серпін беріп, саладағы бірқатар болашаққа бағытталған бағыттарды болжады [5].

XIX ғасырдың екінші жартысында неміс лингвистикасы француз позитивизмінің ықпалына түсті. Бұл бағыт эмпирикалық деректерге сүйенуді күшейтіп, философиялық тұжырымдардан алшақтауға итермеледі. Соның нәтижесінде В. фон Гумбольдт еңбектеріне тән кең ауқымды жалпылаулар кезеңі өз мәнін жоғалта бастады.

Осындай ғылыми ортада неограмматикалық мектеп қалыптасты. Оның жетекшісі – неміс ғалымы Герман Пауль (1846–1921) болды. Ол өзінің «Тіл тарихының қағидалары» (1880) атты іргелі еңбегінде неограмматизмнің негізгі идеяларын тұжырымдады. Ғалым тіл ғылымында тым жалпылама философиялық мәселелерден бас тартып, эмпирикалық әдіске және индуктивті талдауға басымдық беруді ұсынды. Сонымен бірге ол тілдің дамуын жеке тұлғаның психологиялық әрекетімен тығыз байланыста қарастыруды және тарихилық принципін басты ұстаным ретінде белгіледі.

Неограмматиктер жеке тұлғалық көзқарасқа ерекше мән берді: қанша адам болса, сонша бірегей «тіл» бар деп санады. Бұл психологиялық бағдарға әкелді – тіл дыбыстары мен таңбалары адамдардың санасында («психикалық организмдерде») өмір сүреді деп қарастырылды. Дәстүрлі салыстырмалы-тарихи әдістерден бөлек, Пауль фонетикалық заңдылықтарды анықтау үшін өзін-өзі бақылауды қолдануды маңызды деп есептеді.

Неміс неограмматик мектебі басқа елдердің тіл мамандарына айтарлықтай әсер етті. Ресейде оның ізбасарлары Германияда білім алған Филипп Федорович Фортунатов (1848-1914) және Алексей Александрович Шахматов (1864-1920) болды.

Екі орыс-поляк ғалымы – Николай Владиславович Крушевский (1851–1887) мен Ян Бодуэн де Куртенэ (1845–1929) неограмматизм қағидаларынан әріге өтті. Крушевский ежелгі тілдерге шамадан тыс назар аударған тарихи бағыттың шектеулігін сынға алып, нақты тілдік деректерге бай қазіргі тілдерді зерттеудің маңызын негіздеді. Ол салыстырмалы-тарихи әдіс тіл білімінің басты тәсілі болмауы тиіс деп есептеді. Ғалым үшін ең маңыздысы – тілді таңбалар жүйесі ретінде қарастыру болды.

Айта кетерлігі, Крушевский бұл тұжырымды Фердинанд де Соссюрден шамамен 25 жыл бұрын айтқан болатын.

Орыс тіл білімінде атакты ғалым Александр Афанасьевич Потебняның орны ерекше. Оның теориялық үлесі «Ой және тіл» (1862) және «Орыс грамматикасы туралы жазбалар» (1874) еңбектерінде көрініс тапқан. Потебня тілді ұлттық психологияның көрінісі деп санап, грамматика мен логика арасындағы тікелей байланысты жоққа шығарды. Алайда, бұл оған Гумбольдт ұстанымымен үндес тіл мен ойлау бірлігін мойындауға кедергі болған жоқ.

Назар аударарлығы, Потебня тіл мен сөйлеуді тек психологиялық тұрғыдан түсіндірумен шектелмей, тілдің бірегей жүйе ретіндегі ерекше табиғатын ашуға ұмтылды. Нәтижесінде ол сөз, грамматикалық форма және сөз таптары туралы жаңа әрі маңызды мәселелерді көтеріп, осы тілдік құбылыстардың маңызды және айрықша белгілерін анықтай алды.

Александр Потебня тіл білімі ғылымының тарихында ерекше орын алады. Ол қарастырған тақырыптардың ауқымы өте кең: тіл білімінің жалпы мәселелері, фонетика, семантика, синтаксис, этимология, диалектология, фольклор мен этнография, әдебиеттану.

Ян Бодуэн де Куртенэ Қазандағы әріптесінің көзқарасын қолдады. Оның пікірінше, лингвистикаға тарихшылдық емес, жүйелі синхрония қажет; ал психологияға әлеуметтанудың көмегі керек – сонда ғана жеке тұлға қоғамдық құбылыспен толықтырылады. Ғалым сөзшілдікті сынға алып, фонема мен морфема туралы жаңа ұғымдарды ұсынды. Фонема бір дыбыстың қайталап айтылуынан туындайтын, объективті түрде өмір сүретін тұрақты психикалық бірлік ретінде түсіндірілді. Дыбыс пен фонема арасындағы бұл айырмашылық өте тиімді болып шықты. Бұл морфемаға да қатысты болды, ол сөздің кез келген дербес бөлігі – түбірі немесе әртүрлі қосымшалары ретінде анықталды. Ғалымның басты жетістігі – фонема мен морфема сияқты негізгі ұғымдарға сүйене отырып, синхрондық лингвистиканың негізін қалауы.

Лингвистикалық парадигмалардың өзгеруіне швейцариялық тілші Фердинанд де Соссюр (1857-1913) ықпал етті. Оның дәрістеріндегі студенттердің жазбалары негізінде әріптестері Шарль Балли мен Альбер Сеше 1916 жылы «Жалпы лингвистика курсы» құрастырып, жарыққа шығарды. Бұл еңбек Соссюрге қайтыс болғаннан кейін даңқ әкелді.

Соссюрдің пайымдауынша, тіл – сөйлеу арқылы көрінетін абстрактілі таңбалардың әлеуметтік жүйесі. Ол *langue* (тіл жүйесі) мен *parole* (жеке сөйлеу) арасындағы айырмашылықты анықтайтын жаңа қағидаларды ұсынды. Сөйлеу жеке адамдардың ішкі қасиеті болса, тіл олардан тәуелсіз өмір сүріп, объективті әлеуметтік шындықты құрайды. Соссюр Гумбольдтың көзқарасынан алшақтап, тілді іс-әрекет емес, тарихи қалыптасқан құрылым деп жариялады. Ол – ұғымдарды білдіретін арнайы таңбалар жүйесі. Бұл таңбалар болашақ ғылым семиологияның (қазіргі семиотика) зерттеу нысанына айналатын басқа символдық формаларға ұқсас – сәйкестендіру белгілері, әскери сигналдар, ғұрыптық символдар және т.б.

Тілдік таңба екі жақты сипатқа ие: ол таңбаланушыдан (ұғым) және таңбалаушыдан (дыбыстық бейне) тұрады. Олар бір-бірін тиынның екі беті сияқты толықтырады.

Дәстүрлі тіл білімі оқшауланған тілдік бірліктерге – сөйлем, сөз, түбір, дыбыстарға назар аударды. Соссюр «мән» (*valeur*) ұғымына негізделген өзгеше тәсілді енгізді. Яғни, кез

келген тілдік элемент өзінің басқа элементтермен абстрактілі функционалдық қатынасы арқылы ғана мағынаға ие болады. Таңбалар жүйесінің бір бөлігі сол жүйенің құрылымында ғана мәнге ие.

Мысалы, шахмат ойынын алайық. Ат тек басқа тастарға қатысты қозғалысын анықтайтын ережелер мен шектеулер бар болғандықтан ғана мәнге ие. Тілге қатысты да осы қағида қолданылады. Таңбалаушылар сезімдік пішіндердің кез келген санын қабылдай алады, бірақ таңбаланушылар басқа таңбаланушыларға қатысты таза қатынастық рөлдерді білдіреді. Тілдік бірліктің өзі өмір сүретін дерексіз қатынастар желісінен тыс мағынасы болмайды.

Мұндай құндылықтың (немесе маңыздылықтың) үлгісі таңбалаушы мен таңбаланушы арасындағы қатынас болып табылады.

Қорытынды

Осылайша, Фердинанд де Соссюрдің тіл біліміне қосқан үлесі орасан зор. Тұтастық тұрғысынан оның еңбегін құрылымдылықтың негізі ретінде қарастыруға болады. «Дерексіз таңбалар жүйесі» және «таңба элементтері арасындағы функционалды қатынас ретіндегі құндылық» ұғымдары осы жаңа тәсілдің идеологиялық өзегіне айналды.

XVII ғасырға дейін тіл білімінің дамуы өте баяу болды. Ал жаңа дәуірде қарқын айтарлықтай үдеді. XVIII ғасырдың соңы мен XIX ғасырдың басында теориялық болжамдардың дамуы мен нақтылануы жылдам әрі үздіксіз сипат алды. Тіл білімінің көптеген ұлттық мектептері қалыптасып, классикалық лингвистикалық ойдың шыңына жеткен ғалымдар қатарына Ф. де Соссюр, И.А. Бодуэн де Куртенэ, Н.С. Трубецкой және басқалар кірді.

Лингвистикалық әдіснама (лингвометодика) лингвистикалық білім мен дидактикалық технологияларды біріктіретін перспективалы сала болып табылады. Оның болашақ мұғалімдерді даярлаудағы маңызы ерекше, өйткені ол тіл оқытуға жан-жақты көзқарасты ұсынады. Тілдің философиялық және құрылымдық негіздерін зерделеу оқыту тәжірибесінің мағыналылығын арттырып, тілдік тұлғаның қалыптасуына үлес қосады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бабайцева В.В. Методика преподавания русского языка в школе. – М.: Просвещение, 2001. – 81 стр.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: «Стереотип», 2024. – 264 стр.
3. Бориско Н. Ф. Формирование профессионально ориентированной коммуникативной компетенции на практических занятиях по иностранному языку или сколько методики нужно будущему учителю? //Иноземні мови. – 2010. – Т. 2. – С. 3-11.
4. Меркурьева Т.В. Креативный подход в обучении русскому языку: теория и практика. – СПб.: Златоуст, 2013. – 24 стр.
5. Куслий П. С., Вострикова Е. В. Язык как динамическая система: наследие Вильгельма фон Гумбольдта и современное языкознание //Epistemology & Philosophy of Science. – 2020. – Т. 57. – №. 1. – С. 110-130.
6. Вапник Н. А., Вергунова Л. Г. Теоретико-лингвистические предпосылки семантической организации фразеологических единиц (на примере лексико-фразеологического поля «общение» в английском, немецком и русском языках) //Актуальные вопросы современной лингвистики. – 2020. – С. 126-131.
7. Алпатов В. История лингвистических учений: учебное пособие. – Litres, 2022. – 452 стр.

A.A. Khodzhanizova*

PhD, Associate Professor, Mamun University

***Corresponding author's e-mail:** aygul1671@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-3916-6302>

THE CONCEPT OF LINGUOMETHODOLOGY AND LINGUISTIC THEORIES: ESSENCE, SUBJECT, AND TASKS

Abstract

The article explores linguomethodology as an integrative field of scientific knowledge at the intersection of linguistics and language teaching methodology. It reveals the essence, subject, and objectives of linguomethodology, as well as its role in shaping linguistic identity and the professional competence of future teachers. The article analyzes key linguistic theories that have influenced the development of teaching methodology: from the grammars of the Ancient East and Antiquity to the structuralism of F. de Saussure and the ideas of W. von Humboldt. It emphasizes the importance of the philosophical and cognitive foundations of language in pedagogy. The author demonstrates that linguomethodology enables a conscious selection of language material, the development of effective didactic models, and facilitates the integration of knowledge from various sciences. The conclusion is drawn about the high relevance of linguomethodology in the modern linguodidactic space.

Keywords: linguomethodology, linguistics, methodology, language science, teaching, theory, competence, language

А.А. Ходжаниязова*

Доцент, к. п. н., университет Мамуна, Ургенч, Узбекистан

***Автор для корреспонденции:** aygul1671@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-3916-6302>

КОНЦЕПЦИЯ ЛИНГВОМЕТОДОЛОГИИ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ: СУЩНОСТЬ, ПРЕДМЕТ И ЗАДАЧИ

Аннотация

В статье исследуется лингвометодология как интегративная область научного знания на стыке лингвистики и методики преподавания языка. Раскрываются сущность, предмет и задачи лингвометодологии, а также ее роль в формировании языковой личности и профессиональной компетентности будущих учителей. В статье анализируются ключевые лингвистические теории, повлиявшие на развитие методики преподавания: от грамматик Древнего Востока и античности до структурализма Ф. де Соссюра и идей В. фон Гумбольдта. Подчеркивается важность философских и когнитивных основ языка в педагогике. Автор показывает, что лингвометодология позволяет осознанно отбирать языковой материал, разрабатывать эффективные дидактические модели и способствует интеграции знаний из различных наук. Делается вывод о высокой актуальности лингвометодологии в современном лингводидактическом пространстве.

Ключевые слова: лингвометодология, лингвистика, методика, языкознание, обучение, теория, компетенция, язык

Ходжаниязова Айгул Айтмуратқызы - Мамун университеті доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Ургенч, Өзбекстан

E-mail: aygul1671@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-3916-6302>

Khodzhanizova Aygul Aytmuratovna

Associate Professor of Mamun University, PhD in Pedagogical Sciences, Urgench, Uzbekistan

E-mail: aygul1671@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-3916-6302>

Ходжаниязова Айгуль Айтмуратовна

Доцент университета Мамуна, кандидат педагогических наук, Ургенч, Узбекистан

E-mail: aygul1671@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-3916-6302>